

Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzat* Romanında Tarihsel Hafıza*

ARŞ. GÖR. SERCAN CEYLAN**

Öz

Tarih bilimi, kaçınılmaz olarak geçmişe dayandığı için bir 'hatırlama', 'hafızada arama', 'hatırlatma' etkinliğidir. Dolayısıyla insanın, tarihsel bilgiye dayanan bir hafızası ve hatırlama biçimi söz konusudur. Öte yandan edebiyat ise esasen dil, düşünce, hayal, hafıza ve çağrışıma dayanan bir sanat etkinliğidir. Özellikle konu ya da kurmaca bir araç olarak tarih bilgisinden yola çıkan eserlerde 'tarihsel hafızaya' bağlı bir hatırlama biçimi ortaya çıkar. Böylece yazı, dil, yaşantı, zaman, söylem gibi anlatsal araçları bakımından tarih bilimi ve edebiyat arasında kurgusal ve tahkiyevi bir ortaklığın varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda okunduğunda, Türk edebiyatında ilk Türk romancılarından biri olan Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında tarihe dayalı bir hatırlama biçimi söz konusudur. Bu romanda Ahmet Mithat Efendi, tarih algısı bakımından 19. yüzyılın romantik tarih anlayışının etkisindedir. Romantik tarih algısına bağlı olarak geçmişe ideolojik ve idealist bir perspektifte bakan yazar, iki örnek kahraman yaratmıştır. Bu çerçevede romanın merkezi kahramanları Ahmet Metin ile Şirzat, Osmanlı-Müslüman-Türk kimliğini temsil eden birer prototipler. Roman, Ahmet Metin'in Selçuklu asilzadesi Şirzat'ın maceralarını anlatan bir tarih kitabının peşine düşerek Sicilya'ya yaptığı deniz yolculuğundan oluşmaktadır. Yazar-anlatıcı bu yolculukta tarih kitapları, seyahatname, sözlük, ansiklopedi gibi çeşitli kaynaklara başvurur. Bu makalede, *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında merkezi bir konumda yer alan tarihsel hafızanın görünme biçimleri incelenmektedir. Çünkü romanda anlatıcı veya kahramanların neleri hatırladığı, hatırlamanın amacı, hafızanın anlam ve nitelikleri, anlatının özünü ve odak noktasını temsil eder.

Anahtar sözcükler: Ahmet Mithat, hafıza, tarih, hatırlama, Ahmet Metin ve Şirzat.

HISTORICAL MEMORY IN AHMET MITHAT EFENDI'S NOVEL
AHMET METIN AND SIRZAT

Abstract

Since the science of history is inevitably based on the past, it is an event of 'remembering', 'searching in memory', 'reminding'. Thus, human has a memory and a way of remembering based on this historical knowledge. On the other hand, literature is essentially an art event based on language, thought, imagination, memory and reminiscence. Especially in the literary works that depending on the knowledge of history as a subject or a fictional tool, a form of remembrance based on 'historical memory' emerges. Therefore, there is a fictional and narrative partnership between the science of history and literature in terms of its narrative tools such as text, language, experience, time

* Bu makale, Balıkesir Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenen "Edebiyat ve Hafıza-Türk Roman ve Öyküsünde Hafıza ve Hafızanın İşlevleri" başlıklı projeden üretilmiş olup aynı isimle Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam eden doktora tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

** Balıkesir Üniversitesi, sercan.ceylan@balikesir.edu.tr, orcid: 0000-0003-3093-2741

Gönderilme tarihi: 4.1.2023

Kabul tarihi: 1.4.2023

and discourse. When read in this context, Ahmet Mithat Efendi, who is one of the first Turkish novelists in Turkish literature, has a historical remembrance in his novel Ahmet Metin and Sirzat. In this novel, Ahmet Mithat Efendi is under the influence of the 19th century's romantic understanding of history in terms of his perception of history. The author, who looks at the past from an ideological and idealistic perspective based on his romantic perception of history, has created two exemplary heroes. In this context, the central protagonists of the novel, Ahmet Metin and Sirzat, are prototypes representing the Ottoman-Muslim-Turkish identity. The novel consists of Ahmet Metin's sea voyage to Sicily in pursuit of a history book describing the adventures of the Seljuk nobleman Sirzat. In this journey, the author-narrator refers to various sources such as history books, travelogues, dictionaries and encyclopedias. In this article, the appearance of historical memory, which takes a central place in the novel of Ahmet Metin and Sirzat, has examined. Because in the novel, what the narrator or heroes remember, the purpose of remembering, the meaning and qualities of memory represent the essence and focus of the narrative.

Keywords: Ahmet Mithat, memory, history, remembrance, Ahmet Metin ve Sirzat.

GİRİŞ

Tarih, başlı başına bilimsel bir disiplin olarak sosyoloji ve felsefeden ayrıldığı modern haliyle belirli metotlar ve ilkeler çerçevesinde, olay veya olguların betimlenmesini, bunların gerçekliğe uygun olarak yorumlanmasını sağlayan müstakil bir araştırma sahası şeklinde tanımlanabilir. Edward Hallet Carr (2011) tarihi, "Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog" (s. 82) şeklinde tarif eder. Ona göre "Geçmiş, bizim için bugünün ışığında anlaşılabilir ve bugünü tümüyle ancak geçmişin ışığında anlayabiliriz" ki bu iki yönlü zaman bilincini "tarihin çifte işlevi" (Carr, 2011, s. 109) şeklinde anlamak gerekir. Dolayısıyla bir geçmiş zaman algısı üzerine kurulu olan tarih, olup bitmiş olay ve olguları irdelemesi bakımından bir geçmiş zaman anlatısı olup hem sözlü kültür yaşantısına hem de dilin ve toplumsal hafızanın aktarım aracı olan yazıya dayanır. Yazı ise "dil eşliğini oluşturur. Tarih baştan sona yazıdır" (Ricoeur, 2012, s. 158). Tarihin anlatısallaştırılması yazı ve edebiyatın kurmaca ya da estetik yapısıyla örtüşür. Tarih de edebiyat gibi bir hafıza anlatısı, hatırlama çabası olarak inşa edilir. Bu noktada ise "Tarih biliminin konusu, hakikat ile hafızanın sadakati arasındaki kritik ilişki"nin (Ricoeur, 2012, s. 323) niteliklerine bağlıdır.

Doğan Özlem, Latince 'haber', 'bildirme' anlamlarına gelen historia'nın, deney bilgisi (empeiria) ile haber bilgisi (istoria) arasındaki epistemolojik karşıtlıkla beraber ilk olarak Aristoteles'in metinlerinde görüldüğünü belirtir (Özlem, 2012, s.27). Aristoteles, ilk anlamda duyulan görülen doğal olayların bilgisini ifade eden istoria'yı, deneyimi imleyen empeiria'yı da içerecek şekilde kullanır. Ancak daha sonra istoria'ya tarih yazıcılığını ifade eden *historiyografi* adını vermiş ve bu kavramı *Retorik* ve *Poetika* adlı kitaplarında bir edebiyat türü olarak şiir sanatının altına yerleştirmiştir Hıristiyanlığın ilk dönemlerine gelindiğinde ise "Tertullianus, historia'yı fabl ve hikâye yazıcılığı, Kiprianus ise 'olup bitmiş olayların anlatılması' olarak görürler ve onu bir edebi tür sayarlar" (Özlem, 2012, s.38). Böylece tarih ve roman arasındaki kurmaca ilişkinin temelleri atılmış olur. Kurmaca ve tarih yazıcılığı arasındaki estetik bağıntıyı Aristoteles'ten çok sonra

Hegel’de, felsefi bir düzlemde görürüz. Öte yandan Hegel de tarih ve edebiyat ilgisini yine kurmaca bir tür ve sanat olan şiir üzerinden yorumlamıştır. 1822 tarihli ders notlarından “Dünya Tarihi Felsefesi” başlıklı yazısında bunu şöyle açıklar:

“Şair de böyle çalışır; örneğin anlamlı bir tasarıma ulaşmak için malzemesini kendi duyguları içinde bulur. Bunun gibi bu tarih yazıcıları için de başkalarının anlattıkları ve haber verdikleri şeyler, bir bütünlüğe sokulmaları gereken parçalardır; ne var ki bunlar hep bölük pörçük, yetersiz (az sayıda), rastlantısal, öznel malzemelerdir. Nasıl ki şair şiirini kurarken kendi diline, başvurduğu ve hazır bulduğu bilgilere (bütünlüğe sokulması gereken parçalar olarak sahip olduğu bu şeylere) çok şey borçluysa, ama yarattığı yapıt sadece kendisine aitse; böyle bir tarih yazıcısı da gerçekte olup bitmekte olan şeyleri, öznel, rastlantısal bir anımsama içinde bölük pörçük halde bulur ve bizzat (ve ancak) böyle bir gelip geçici anımsama içinde gün ışığına çıkabilen bu şeyleri, bir bütün oluşturmak üzere insanlığın belleğine, Mynemosyn anıtına yerleştirir ve ona ölümsüz bir süreklilik kazandırmış olur. Bu tarih yazıcıları geçmişi yeniden yeşertirler; bu geçmişe bu geçmişin bulunduğu ve yeşerdiği yerden daha iyi, daha yüksek bir yer verirler ve böylece geçmişte kalmış olan (olduğundan farklı bir şekilde) artık sürekli ve sonsuz bir tinsellik haznesine sokulmuş olur” (Aktaran Özlem, 2012, s. 388).

Bu pasajda da görülebileceği gibi tarih salt felsefi ve metodolojik olarak değil ama kurguya, imgeye, belleğe, hatırlamaya dayanması bakımından şiir ve edebiyatla bir benzerlik içindedir. Tarih ve edebiyatı türsel nitelikleri bakımından inceleyen György Lukacs ise tarihsel anlatıların 19. yüzyılda somutlaştığını ve kavramsallaştığını ileri sürmüştür. Buna göre Napolyon’un askeri ve siyasi yenilgilere uğradığı 19. yüzyılda ‘tarihsel roman’ın kurucusu kabul edilebilecek Walter Scott’un *Waverly* (1814) romanıyla birlikte, 17. ve 18. yüzyıllardaki tarihsel roman öncüllerinin belirli bir türe ve biçime kavuştuğu söylenebilir. Ancak Scott tarzı tarihsel roman biçimi, 1848 sonrası modern tarih romanlarından ve Goethe, Schiller gibi Alman romantiklerinden ayrılmalıdır. Lukacs, tarihsel romanın Fransız İhtilali sonrası Avrupa’nın toplumsal, tarihsel, iktisadi, ideolojik dönüşümleri esnasında aristokrasi ve burjuva arasındaki sınıfsal çatışmalardan doğduğunu düşünür. Tarih ve edebiyatın anlatsal özdeşliği ve kurmaca yapıları bakımından gelişimleri Fransız Devrimi’nden sonraki ‘geçiş dönemi buhranı’ için önemlidir. Bu süreçte Taine, Burckhardt ve Nietzsche gibi isimlerin tarih yorumları ön plana çıkar. Ancak Lukacs, Jacob Burckhardt’ın ‘Konu seçiminde büyük ölçüde öznel keyfilikten kaçınamayız’ sözüne atıfla tarih yazımında meydana gelen öznel tutuma, ‘muhayyel tarih’ anlayışına karşı çıkar. Bunun “tarihin büyük insanlarını tarihin kurallı seyrinden ayırıp yalıtması ve mitleştirilmesi” (Lukacs, 2008, s. 226) gibi tehlikeleri vardır. Burckhardt’ın ifade ettiği öznel tarih anlayışı Rönesans’tan sonra hızlı bir ivme kazanmıştır. Oysa Lukacs’a göre tarihe, bilimsel bir metotla, nesnel bir tutumla bakmak gerekir. Tarihsel roman da bazı nesnel hedef ve ilkeler taşımak zorundadır. Tıpkı epik metinlerde olduğu gibi tarih romanlarında da amaç, “geçmiş bir çağı bugünkü okurun yakınına getirmektir (...) karakterlerin, toplumsal ve doğal koşulların varlığının aydınlatılması ve yakınlaştırılmasının, eski zamanların insanların psikolojisinin bizler için anlaşılabilir hale geleceği bir yol olması büyük anlatı sanatının genel yasasıdır” (Lukacs, 2008, s. 248). Tıpkı tarihsel romanda olduğu gibi tarih yazımının geçmişe doğru bakma zorunluluğu ister istemez hafızanın ve hatırlama biçimlerinin ‘yeniden kurma’

mekanizmasını zorunlu kılmış ve tarihsel metin, konu ettiği geçmiş söylemiyle ve yorumlama biçimiyle yeniden sosyal, siyasal, ideolojik bir yapıda, bir hafıza metni biçiminde ortaya çıkmıştır.

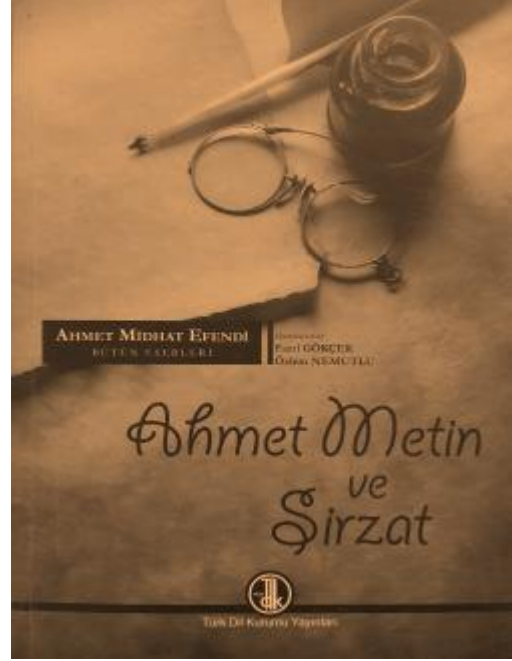
Tarih yazımı, metot bakımından “etkin ve dolayısıyla eleştirel bir düşünme işidir. Tarihi geçmiş düşüncüyü yeniden canlandırmakla kalmaz, onu kendi bilgisinin bağlamında yeniden canlandırır ve dolayısıyla, yeniden canlandırırken, onu eleştirir, değeri hakkında kendi yargısını oluşturur, onda ayırt edebildiği hataları düzeltir” (Collingwood, 2015, s. 274). Böylelikle tarih bilgisinin tek yönlü değil çok anlamlı ve çok katmanlı bir şekilde, eleştirel ve kurmaca bir perspektifle biçimlendiği söylenebilir. Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 2: Tarih ve Anlatı* adlı çalışmasında tarihin ‘yeniden kurulabilir’ anlatı yapısına odaklanır. Ricoeur, mutlak bir zamansallığa bağlı tarih ve anlatı arasındaki metne dayalı ilişkiyi irdelerken ‘olay örgüsü’ ve ‘öyküleme’ kavramlarını vurgular. Tarih ve kurmaca bağıntısını şöyle açıklar:

“Her tarih, anlatı olarak, ‘toplumlarda ya da uluslarda veya uzun süreli olacak biçimde düzenlenmiş başka herhangi bir topluluk içinde yaşayan ve birlikte çalışan insanların herhangi bir’ başarısı ya da herhangi bir önemli başarısızlığı’nu konu alır (...) “Tarihçilerin yazdıkları tarihlerin okunması, öyküleri izleyebilme yeteneğimizden kaynaklanır; biz öyküleri bir uçtan öbür uca izleriz; bu izlemeyi de olumsal olayların dizilişi içinde vaat edilen ya da sezilen sonucun ışığında yaparız” (Ricoeur, 2009, s. 108).

Teorik olarak tarihsel olayların bir olay örgüsü ve öykü çevresinde sıralanma zorunluluğu, tarih bilimiyle edebiyat arasındaki temel ortaklıktır. Filolog, eleştirmen ya da herhangi bir okur tarafından alımlanan kurmaca metnin yorumlanması gibi tarih yazımı da yoruma açıktır. Okur, tarihçinin yeniden yazdığı geçmiş zamanı aktarırken ortaya koyduğu öznel bakış açısıyla karşı karşıya bir okuma eylemine katılmak zorundadır. Bu çerçevede tarih ile kurmaca anlatılardaki muhayyel yapı anlatım tarzları, olayların sıralanması, betimleme, anlatım teknikleri gibi çeşitli unsurlarla özdeşleşir. İlhan Tekeli’ye göre tarihsel anlatılarda toplumsal yaşamın güçlü sezgisi vardır ve tarihçi bunu ancak anlatsallaştırarak aktarabilir. Anlatı yolunu seçen bir tarihçi, “kesikli olaylardan, belge ve bilgilerden sürekliliği olan bir öykü kurar. Sürekliliğin kurulması gerçekte yaratıcı bir faaliyettir (...) Tarihçi de yaratıcı bir sanatkâr gibi kopuk olaylar arasında gizli bulunan hikâyeyi ortaya koymaktadır” (Tekeli 1998, s. 68). Burada tarih felsefesinin tahkiyevi yönüne dikkat çekilir. Nitekim tarihsel romanlar da öncelikle ‘geçmiş’ üzerinden bir ‘öykü ortaya koyarlar. Hülya Argunşah (1990) tarihsel romanı, “Temelleri maziye dayanan yani başlangıcı ve sonu geçmiş zaman içinde gerçekleşmiş olan hadiselerin, devirlerin ve bu devirlerde yaşamış kahramanların hayat hikâyelerinin edebî ölçüler içerisinde yeniden inşa edildiği” (s.7) bir metin türü şeklinde tarif etmiştir. Tarihsel hafızayı, kültürel ve toplumsal kimliği yansıtan bu tür romanlarda estetik, felsefi, sosyolojik yapı aktarılırken bunlarda okura bir mesaj verme kaygısı ön planda tutulur. Türk edebiyatında Ahmet Mithat’ın *Hasan Mellah*, *Süleyman Musli* gibi romanları, Namık Kemal’in *Cezmi*, Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul*, Halide Edib’in *Sinekli Bakkal*, Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomora*, Nahid Sırrı Örik’in *Sultan Hamid Düşerken*, Tarık Buğra’nın *Küçük Ağa*, Kemal Tahir’in *Esir Şehir Üçlemesi* veya *Devlet Ana* gibi eserleri tarihsel hafızayı konu etmeleri, toplumsal ya da ideolojik bir teze dayanmaları, bir geçmiş zaman anlatısı ortaya koymaları bakımından tarihi roman türüne dâhil edilebilirler.

1. AHMET METİN VE ŞİRZAT'TA TARİH VE KURMACA

Daha önce *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin yanında ilave olarak verilen ve 1892'de İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası'nda basılan *Ahmet Metin ve Şirzat*'taki ana konu ve olaylar zaman olarak Tanzimat döneminde, 1890'lı yıllarda geçer. Kapakta 'Hakayık-ı tarihiye üzerine müesses roman' ve iç sayfalarda 'roman içinde roman' alt başlıklarını taşıyan *Ahmet Metin ve Şirzat* "İfadecik" adlı kısa bir önsözle başlar. Roman "Önsöz", "İfadecik", "Yeni Hasanmellah", "Yeni Melektü'l-Bahr", "Bir Eski Aşına", "Madem Çokogano", "Safha-i Tarihe Bir Nazar", "Pire'den Otranto'ya", "Roman İçinde Roman", "Sicilya'da Şirzat", "Eski Robenson", "Netayiç" başlıklı on bölümden oluşur. Romanda ayrı akslarda ilerleyen dört hikâyeye vardır ve bunlar iç içe ilerler. Ahmet Mithat kitabın alt başlığı olarak 'roman içinde roman' ifadesini kullandığı

için kitabı dört romanın birleşimi kabul etmek mümkündür. 1. Süreyya-Vasiliki aşkının romanı. 2. Neofari-Nikolso evliliğinin romanı. 3. Şirzad-ı Selçuki kitabının romanı. 4. Ahmet Metin'in seyahat romanı. Romanda "Ahmet Mithat'ın bundan on altı, on yedi sene evvel yazmakta olduğu Kırk Ambar nam mecmuada, 'Tarih-i Osmani'nin Kısım-ı Şairanesi' diye münderiç olan birkaç makaleyi okumadınız mı?" (Ahmet Mithat, 2013, s. 73) ifadesinden yola çıkarak Ahmet Mithat'ın *Kırk Ambar* dergisini 1873-1876 yıllarında çıkardığı düşünülürse romanın anlatma zamanını yayımlandığı 1892 olarak belirlemek mümkündür. Roman içinde anlatılan *Şirzad-ı Selçuki* kitabı 17. Yüzyılın ortalarında yazılmıştır ancak anlattığı tarihi olaylar daha eskiye, 12. ve 13. yüzyıllara kadar geriye gider.

Ahmet Metin ve Şirzat romanını tarih ve kurmaca ekseninde değerlendirmek, tarihsel hafızanın anlatıdaki görünme biçimlerine göre incelemek mümkündür. 'Roman içinde roman' alt başlığını taşıyan metnin önsöz bölümünde Ahmet Mithat, "Bu romanda aza-yı vakanın kaffesi sırf hayalidir. Bu eşhasa isnat olunan vakayı ve sergüzeşterler dahi sırf hayalidir. Fakat vakayii istinat eyledikleri fünun ve sanayi ile tevarih ve coğrafya vesaireye dair irat olunan malumat ve mülahazat sırf hakikattir." (Ahmet Mithat, 2013, s. 9) sözleriyle eserini tarih ve kurmaca arasında müşterek bir zeminde yazdığını ifade eder. Romanın henüz kahramanların ve mekânların tanıtıldığı başlangıç bölümlerinde, "Mesele zahir-i hâlde hayali bir hikayeden ibaret ise de tasvirat-ı tarihiyesi de hayali değil a? Esami-i mevakiin ise kaffesi esami-i coğrafiyedendir" (Ahmet Mithat, 2013, s. 46) diyerek romanın tarih ve edebiyat arasındaki kurmaca niteliğini tekrarlar. Romanın önsöz bölümünde, metindeki açıklama ve bilgi verme konusunda Jules Verne'in, olayların kurgusu konusunda ise Alexandre Dumas'nın¹ örnek alındığını söyler. Dumas'yı, "Monte Cristo'su bizim Osmanlılık

¹ Alexandre Dumas'ın 1871'de Teodor Kasap'ın tercüme ettiği *Monte Cristo* romanı yayımlandığı devirde Osmanlı toplumunda büyük yankı uyandırmıştır. İsmail Habib Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı eserinin ikinci cildinde Alexandre Dumas'nın Türk edebiyatına etkisini, "Alexandre Dumas, bizde hakiki manasıyla, ilk tercüme edilen garplı olduğu gibi, en çok tercüme edilen ve en çok okunanlardan biri de o oldu" (Aktaran Ercilasun, 2013: 163) sözleriyle tarif

âleminde romancılığın ilk meşki olarak ondan beri de Monte Cristo makamına kaim olabilecek ve onu unutturacak hiçbir roman daha ne yazılmış ne tercüme olunmuştur” (Ahmet Mithat, 2013, s. 9) sözleriyle övmekten² kendini alamaz. Ancak *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında daha çok Zola tarzı bir yöntemi tercih ettiğini belirtir. Çünkü tarih ve gerçekliğe dayandığını öne sürdüğü bu romanda birtakım tarihsel ve ideolojik tezleri merkeze almıştır. Bunu şöyle açıklar:

“Emile Zola’nın ‘tabii’ denilen romanları bu zamanlardaki Fransa ahvaline nasıl tamamı tamamına mutabık iseler, bu *Şirzat* romanı dahi o zamanın ahvaline öyle tamamen mutabıktır. Emile Zola’nın hikayelerini okuyanlar, şimdiki Fransa’yı, şimdiki Paris’i künh ve hakikati veçhile görmüş, anlamış olacakları gibi, *Şirzat* romanını okuyanlar dahi, o asırların Türklerini, Araplarını, İtalyanlarını Fransızlarını filanlarını âdeta içlerinde bulunarak görmüşler, öğrenmişler, anlamışlar gibi olacaklardır” (Ahmet Mithat, 2013, s. 232).

Burada tarih ve kurmaca arasındaki bağlantıya dikkat çeker. Ahmet Mithat’ın romanda sıkça vurguladığı gibi eserin tamamen tarihi gerçeklerle değil de ‘hayali’ denebilecek kurmaca olay ve karakterlerle yazılması ise onun edebiyat tarihlerinde genellikle bir aşk ve macera romanı kabul edilmesine yol açmıştır. Hatta kimi kaynaklarda *Ahmet Metin ve Şirzat*’ın tarihi roman niteliğinin eleştirel bir bakışla tartışıldığı görülür. Mesela Tanpınar, Ahmet Mithat Efendi’nin *Ahmet Metin ve Şirzat*, *Hasan Mellah*, *Hüseyin Fellah* vb. tarihi romanlarını tarih bilgisi eksikliğinden ve kurgunun tarihten çok aşk ve maceralara dayanmasından dolayı eleştirmiştir. Bu doğrultudaki eleştirilerinde Tanpınar, yazarının “İslam medeniyetinin adeta arkeolojik seyahatlerine” çıktığını söyleyerek övdüğü *Ahmet Metin ve Şirzat*’ı, “Fakat Midhat Efendi’nin sanatı bir fikrin romanını yapabilecek kudrette olmadığı gibi bir devri canlandırabilecek üslup meziyetleri, muhayyile ve tarih bilgisi de onda yoktur. Kaldı ki bunlar devri için de imkansızdı. Bu itibarla karışık aşk maceralarında ve hemen çoğu yer değiştirmek demek olan bir hareket tufanında harcanırlar.” (Tanpınar, 2007, s. 471) sözleriyle tenkit eder.

Romanın başkahramanı Ahmet Metin, sefahate, eğlenceye, zevke doyduktan sonra olgunlaştığı bir devrinde her çeşit hesabıyla bizzat ilgilenererek yaptırdığı Meleketül Bahr adlı gemisiyle bir seyahat planlar. Bu seyahatte takip edeceği güzergâh, bir kitapçıda tesadüf ettiği *Şirzat*-ı Selçuki’nin hayatını konu eden bir kitaptaki tarih ve coğrafya bilgisini temel alır. Anlatıcı,

---

etmiştir. Sevük, Dumas’ın *Monte Cristo* romanının edebiyatımızdaki etkilerini ise şöyle anlatır: “Halk için ve aslını değiştirmeksizin ilk yapılan tercüme Monte Cristo’dur. Bizim alacakaranlık devrimizde, ninelerimizi ve dedelerimizi, bütün kış geceleri, gözlerinde gözlük, haftalarca ve aylarca işgal eden bu roman oldu. Monte Cristo tercümesinin bizde yaptığı tesir çok derindir” (Aktaran Ercilasun, 2013, s. 163).

² Buna benzer olarak Ahmet Mithat, *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar* romanının mukaddimesinde de Alexandre Dumas’ın büyük bir yazar olduğunu övgü ve heyecanla belirtir. Şu sözlerindeki mütevazı üslup, Dumas’ın büyüklüğünü tebliğ içindir: “İşte ben kariha-i milliyyemizin bugünkü vüs’atinden bir numunecik olabilmek üzere şu “Hasan Mellah” yahut “Sır İçinde Esrar” serlevhalı hikayeyi kaleme aldım ve meydana koydum. Tercüme değildir, taklit dahi değildir. Tasvir ve telif ise de, gönlüm beni her şeyde iktidarımın fevkine kadar icbar ve sevk eylediği gibi bu hikayede dahi “Monte Cristo” hikayesini tanzir derecesine kadar sevk eyledi. Ama eserim Alexandre Dumas’ın eserine nispetle binde bir derecesini de bulamayacakmış. Varsın bulamasın. Üç yüz seneden beri edebiyat ve hikemiyatla uğraşan bir milletin üç bini tecavüz eden erbab-ı kalemi meyanında teferrüt etmiş olan bir muharrir ile üç seneden beri edebiyat ve hikemiyata sarf-ı zihn etmeye başlamış olan bir milletin henüz otuza varamayan erbab-ı kalemi meyanında gayretten başka bir şöhreti olmayan muharririn arasındaki farkı hesaba katarsak, gönlümün bu icbarından dolayı ma’yub olamam itikadındayım.” (Ahmet Mithat, 2000, s. 5).

bir romanda anlatılan geçmiş asırları neden deneyimlemek istediğini, tarihi bir Türk kahramanı Şirzat'ı bugün neden takip edeceğini bir konuşmasında şöyle dile getirir:

“Tamam! Şu Şirzat'ın bırakmış olduğu izi aramalıyız. Vakıa sinîn ve a'sârın tettebbu ve teakubu bu izi epeyce silmiş ve hemen belirsiz bir hâle getirmiş olacağı derkâr ise de asıl marifet dahi böyle bir eser-i kadimin silinmiş olan mahkûkâtını meydana çıkarıp hem kendisi okuyabilmek hem de âleme okutmaktır (...) İslam ve Türk tarihi nerelere kadar tevsî-i hudut eylediği ve Avrupa ile münasebetlerini ne derecelere götürmüş olduğu ancak bununla anlaşılabilir.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 45)

Bu pasajda söz edilen İslam ve Türk tarihinin geniş kültür ve coğrafyası, Ahmet Metin'in yapacağı seyahatin kültürel, ideolojik ve romantik sebebidir. Böylelikle romanda değinilen tarihsel gerçekler üzerinden anlatıcı, medeniyet, inanç, gelenek, coğrafya etrafında millet ve devletlerin tarihsel hafızayla var olduğu tezini ortaya koyar. Ahmet Metin'e göre Osmanlı tarihinin her köşesi tarihsel kimliğini anlatan hikâyelerle doludur. Şirzat, bu hikâyelerden yalnızca bir tanesidir. Osmanlı tarihine nakşedilmiş hikâyeleri şöyle tarif eder:

“Milel-i İslamiyenin umumen ve millet-i muazzama-i Osmaniye'nin hususen tarihlerinin her köşesi bin kahramanane roman zemini olabileceğini şimdiye kadar defaatle düşen münasebetler üzerine birçok eserlerimizde söylemiş olduğumuz gibi bu hakikati bir daha tekrar eder isek çok görülmez sanırsınız. Hatta şunu da ilave ederiz ki tarih-i İslam ve tarih-i Osmaniyan en âli fikirli ressamlar için de en mükemmel levhalar zemini tehyie ve teşkil eder” (Ahmet Mithat, 2013: 532).

Bu pasajdaki fikrin ışığında kurgulanmış *Ahmet Metin ve Şirzat*, tarihin yeniden hatırlanması üzerinden aktarılan bir romandır. Ahmet Mithat'ın sözcüsü konumundaki Ahmet Metin, hatırlama eylemini merkezileştirmiş bir karakterdir ve kişiliğinin yüceliği tarih bilgisinden gelir.

Romanın başkahramanı Ahmet Metin'de, romanın gerçek yazarı Ahmet Mithat Efendi'den bariz izler bulunur. Yalnız ismen bile Ahmet Metin, yazarın varlığını çağrıştırmaktadır. Metnin içinde kimi zaman Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerine değinilmesi, yazarın özellikle *Hasan Mellah* romanıyla güçlü benzerlikler kurulması, bazen diğer eserlerin yeniden yorumlanması, kimi zaman da kitabın gerçek yazarına gönderme yapılması, hem hikâye anlatıcısının olayları aktarırken lafa karıştığı meddah üslubundan dolayı hem de Ahmet Mithat Efendi'nin şahsi fikirlerini ve ideallerini dile getirmek içindir. Mesela bir arkadaşı Ahmet Metin'e, “Bizim romancı Ahmet Mithat'ın Hasan Mellah namında bir romanı vardır. Hasan Mellah o romanın kahramanıdır. Siz dahi ona benzemek istiyorsunuz.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 48) der çünkü romanın aşk, seyahat ve macera yönü, *Hasan Mellah*'la oldukça benzerdir. Yine Santa Rozalya mağarasında Şirzat için verilen ziyafetin hatırlanması esnasında çalgılarından sofraya kemani için, “ne olduğunu Avrupa'da Bir Cevalan nam seyahatnamemizde tarif ve izah eylemiş olduğumuzdan burada tekrarına hacet yoktur” (Ahmet Mithat, 2013, s. 332) şeklindeki açıklama, gerçek yazarı işaret eder. Öte yandan tarih üzerinden yazarın bir tez ortaya koyması, ideolojik, politik ve entelektüel tanım ve tartışmaları, *Ahmet Metin ve Şirzat*'ı *Hasan Mellah*'tan güçlü bir biçimde ayırır. Tarih, kültür, din, coğrafya, romanda merkezi bir rol üstlenen Şirzat üzerinden toplumsal ve ideolojik tezlere dönüştürülmüştür. Romana kaynaklık eden tarih duygusunun ve tarih bilgisinin temeli *Şirzad-ı Selçuki* kitabına dayanmaktadır. Ahmet Metin'i çok etkileyen bu kitabın bir gün tesadüf eseri karşısına çıkması, romanda şöyle

anlatılır: “Bir gün Kule Kapısı’na gitmek lazım geldi. Yüksekaldırım yokuşundan çıkar iken, bir eski Yahudi kitapçı gördüm ki, bir kapalı dükkânın önüne yüzlerce eski kitap sermiş, müşteri bekliyor idi (...) kitapları karıştırmaya başladım. ‘Kavalyero Turku’ sernamesiyle bir eski şey gördüm. Bu sernamenin altında da ‘Şirzat del Seluçiya’ yazılı idi” (Ahmet Mithat, 2013, s. 69). Burada geçen ‘Kavalyero Turku’, Türk Şövalyesi ve ‘Şirzat del Seluçiya’ ise Şirzad-ı Selçuki anlamına gelmektedir. İtalyanca-Latince dillerindeki kitap Ahmet Metin’in zamanından iki yüz sene önce basılmıştır. Romanda, Sicilya ve genellikle Arap coğrafyasında geçen maceraların anlatıldığı *Şirzad-ı Selçuki* kitabının zamanla Avrupalılaştığı, biraz da bundan dolayı esasında milli bir kahraman olan Selçuklu asilzadesi Şirzat hakkındaki hikâyelerin ‘asar-ı bakiyesi’ sayılan tarihi ve kültürel mirasın anlaşılmasının önemi sıklıkla vurgulanmış, tarihsel hafızanın simgesi olan ideal bir tip ortaya konmuştur. Böylece Ahmet Metin, Tanzimat dönemi halk tabakası ve aydınları için eğitilmiş, terbiyeli, cesur, bilgili bir model oluşturur. Hatta kendisi de, “sözün doğrusunu ister iseniz ben de kendime bir Şirzat süsü vermek istedim” (Ahmet Mithat, 2013, s. 78) sözleriyle Selçuk şehzadesine öykündüğünü belirtir. Aslında burada anlatılan Şirzad, destani bir figürün ‘biyografi’si olarak okunmalıdır. Osmanlı-Türk kimliğini Şirzad’la kişileştiren Ahmet Mithat Efendi, halkın bu gibi kahraman, efsanevi ve abidevi şahsiyetlerle bütünleşebilmesini kolaylaştırmak için tarihsel ve toplumsal hatırlama biçimlerini biyografik bir yapıda verir. Romanda tarih ve biyografinin önemini Neofari ve Nikolso’yu davet ettiği yemekte anlatan Ahmet Metin, bu konuda “‘tarih’ dediğimiz şeyi bu namı haiz olan defterlerden ibaret zanneder isek aldanırız madam. ‘Tarih’ denilen şey, medeniyet-i nev’-i beşerin tercüme-i hali demek olup bu hal de hayalden bilkülliyeye ari olarak safi hakikat olmalı değil midir?” (Ahmet Mithat, 2013, s. 214) demektedir. Burada medeniyetin hal tercümesi olarak görülen tarih, bir biyografiler külliyesi şeklinde tanımlanır. Edward Hallett Carr’a göre tarih yazımında bu metot 19. yüzyılda işlerlik kazanmıştır. Hatta “20. yüzyılın ‘başlarında’ ‘Tarih büyük adamların biyografisidir’ sözü hala geçerli bir özdeyiş” (Carr, 2011, s. 98) olarak kabul görmektedir. Büyük adamların hikâyeleri, reel gerçeğin süzölmüş, sosyal ve tarihsel yapının öyküleştirelmiş biçimidir. Ahmet Mithat da romanında biyografi ve tarih ekseninde bir geçmiş zaman arayışına çıkarak idealize edilmiş kişileri anlatır. Bu çerçevede gerçekten yaşamış tarihi kişilere başvurduğu da olur. Mesela Ahmet Metin, “Onlar cismen ve ruhen bizden pek çok ziyade kuvvetli idiler. İbn-i Sina, Muhiddin Arabi, Suyuti, İbn-i Rüşd vesaire gibi yüzlerce ulema-yı kadime-i şarkiyenin telifine muvaffak oldukları asarı şimdi kıyas ediyoruz da bir ömre sığamayacak kadar çok buluyoruz” (Ahmet Mithat, 2013, s. 594) diyerek bir oto-kritik yapar ve biyografinin önemini vurgulamış olur.

Ahmet Mithat Efendi, Şirzat üzerinden tarihsel bir hafıza ve tarihi bir metin ortaya koysa bile halkı eğitme, aydınlatma, bilgi verme, öğretme amaçlarını ön planda tutmaktan vazgeçmez. Tarihten romanlar, hikâyeler, trajediler çıkarmaya çalışması bu amaca hizmet etmektedir. Böylelikle insanların ders çıkarmalarını bekler. Romana ve tarihe bu perspektifle bakışını şu pasajda görmek mümkündür:

“Alınız size tiyatroların, romanların bir de fena cihetini (...) Ahval-i beşeri teşrih ederek iyisini de fenasını da insanlara göstermeli ve fenalıklardan tevhiş ve tenkir ederek insanları iyiliklere sevk eylemeli ama her zaman itiraf etmiş olduğum gibi yine de tekrar ederim ki

romanlardan, tiyatrolardan örnek almak insanların tebayündeki istidada göredir. İnsan-ı şaki mutlaka hasenattan bile su-i misal alır” (Ahmet Mithat, 2013, s. 436).

Anlaşılabacağı gibi bu roman, bir tarih felsefesi ve tarihsel hafıza ortaya koymasının yanı sıra ahlaki dersler de taşır. Nitekim Neofari'nin ahlaksız bir kadın olarak başladığı deniz yolculuğunun sonunda olgunlaşıp fikrini değiştirmesi ve namuslu bir hayatı tercih etmesi Ahmet Metin'den dinlediği ahlaki dersler sayesinde. Ahmet Metin bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi'nin öğretici ve eğitici tavrını taşır. Kendisi de “İlk kitabına Hâce-i Evvel adını veren yazar, hayatının sonuna kadar kendini bir öğretmen olarak görmüş, öğreticiliği sanata yeğ saymıştır” (Cevdet Kudret, 2016, s. 40). Romanda Ahmet Metin'in de tarih ve ahlak bağlamında Neofari üzerinden okura ders vermesinin amaçlandığı görülmektedir.

2. AHMET METİN VE ŞİRZAT'TA TARİHSEL HAFIZA

Ahmet Mithat Efendi, eserlerinde gerek kurguya bizzat dâhil olarak gerekse romanlarına yazdığı mukaddimelerde Türk toplumu ve Türk insanına dair ahlaki ve didaktik kaygılarını, edebiyat ve sanata dair fikirlerini eğitsel bir misyonla okurla paylaşmıştır. Bunun toplumsal ve kültürel sebepleri arasında halkı aydınlatmak yoluyla tarihsel ve kolektif hafıza üzerine inşa olunmuş Osmanlı Türk kimliğini koruma, devrin ideolojik, politik ve tarihsel krizleri karşısında bu kimliği savunma düşüncesi vardır. *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta tarih ve kimlik merkezli milli bir ideolojiye dayanan hatta bu ideolojiyi tarihsel hafıza üzerinden inşa etmenin toplumsal önem ve işlevini açıklayan pek çok pasaja rastlamak mümkündür. Bunlardan biri, insanın yaşadığı devrin bilimsel, kültürel, medeni gelişimini anlayabilmek için tarihe

başvurmak gerektiğini söylediği bölümdür:

“Medeniyet-i hazıranın terakkiyat-ı ahiresi ne derecelerde hayret-bahşa-yı ukul olduğunu takdir edebilmek için ulum ve fünunda vukuf-ı şamil peyda etmelidir. Fakat ulum ve fünün ve onlar üzerine mübtene bulunan sanayiın derece-i tekemmülünü takdir için dahi bunların tarih-i terakkisini bilmelidir (...) Zira fünün ve sanayiın tarih-i terakkisi hakikaten o kadar mühim bir mebbas-ı latiftir ki binde bir kişi buna ehemmiyet verip de tettebbu ve iştilal etmedikleri halde her ne zaman ve her nerede buna dair bir bahis açılacak olur ise müstemiler hiç hatırlarından geçmeyen şeyleri işitmeye başlayarak ziyadesiyle mütelezziz olurlar” (Ahmet Mithat, 2013, s. 517).

Bu tarz açıklamaların odak noktası ‘tarih’ olgusudur. Mesela romanın başkahramanı Ahmet Metin için “tarih denilen şey bir sicill-i ahval-i umumiyedir. Edyan-ı semaviyenin ahbarı veçhile herkes üzerinde müvekkil olan melekler insanların hasenat ve seyyiatını zapt ve kaydederek ahirette ona göre hükmolunacakları gibi maneviyata mahsus olan bu sicill-i ahvalin sureti-maddiyesi dahi tarihtir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 631). Buna göre tarih, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, coğrafi, çeşitli olay ve durumları en geniş ve ayrıntılı bir bakışla inceleyerek kolektif bilinci

ve toplumsal hafızayı tıpkı sevap ve günahları kaydeden meleklerin yaptığı gibi kayıt altında tutmaya da yarar. Ahmet Metin'in İslam inancındaki yazıcı meleklerle tarih yazımını benzeştiren yorumunda tarih, 'hakikat' adına çalışan insani bir adalet kurumu şeklinde görünür.

Romanda tarihsel hafızayı çoğunlukla mekân ve coğrafya üzerinden okuyan Ahmet Metin'in deniz seyahati, aynı zamanda bir medeniyet tasavvurunu ortaya koyma çabasıdır. Bu tasavvura göre bir toplumun milli ve dini varlığı o topluma şekil veren mekâna, coğrafyaya nakşedilmiştir ve mekânın tarihi de insana asıl kimliğini verir. Kolektif bilincin çerçevesini oluşturan ve tarihsel kimliği kuran sayısız hikâyeye mekânlara, anıtlara, denizlere, ritüellere, bütün bir coğrafyaya 'dil' aracılığıyla aktarılır. Bu bağlamda coğrafya, mekân ve tarih arasındaki sıkı bağıntı romanda şöyle tarif edilir:

"Aslını neslini ve şimdiye kadar hiç olmazsa bir miktar âsârının suret-i güzârını bilmeyen adam için medeniyette hiçbir lezzet kalmaz. Hatta gariptir ki coğrafya ile tarih olmaz ise şu ettiğimiz seyahatlerin de hiçbir lezzetini alamayız. Deniz denize, dağ dağa, burun buruna, liman limana benzeyebilir. Halbuki her noktanın önünden geçtikçe güya o mahallin dili var imiş de bize birçok şeyleri ihbar ve ihtar ediyormuş gibi seyahatten mütelezziz ve müstefit olmaklığımız için coğrafya ve tarihte yed-i tûlamız olmalı" (Ahmet Mithat, 2013, s. 217).

Bu pasajda insanın kendini bilmesi, mekânı, coğrafyayı tanınması ve medeniyetle teması doğrudan tarihsel hafıza sayesinde mümkün sayılmaktadır. Buna göre tarih ve coğrafyanın birleştiği, Türk milleti için geçmiş ve geleceği temin eden, Türk milletinin maddi ve manevi varlığını yaşatan kutsi mekânlardan biri Anadolu'dur. Romanda da mazisinde birçok millete, medeniyete, dine, kültüre yer veren Anadolu tarihi Türklerin geçmiş tecrübeleriyle dolu ortak bir hafıza mekânı kabul edilir. "Buralarda geşt ü güzâr eden bir adam Fenike ve Mısır ve Yunan ve Roma milel-i kadimesiyle Arap ve ehl-i salib ve Türklerin her köşesi bin letafet-i şairane ve kahramanane ile memlu bulunan tarihleri içinde geşt ü güzâr etmiş olur" (Ahmet Mithat, 2013, s. 730). Anadolu gibi Avrupa ve Dünya tarihi de kültürel, toplumsal, coğrafi bir karaktere sahiptir. Bu karakter ise sonraki kuşaklara tarihsel hafızayla aktarılır. O yüzden tarih, bir milletin kolektif bilincini oluşturan en geçerli kaynaktır ve bilimsel olarak iyi araştırılıp öğrenilmelidir. Ahmet Mithat romanında toplumsal ve tarihsel hafızayı inşa eden Osmanlı-Türk-İslam tarihini hem bir romancı hem de oksidental bir bilim adamı gibi açıklamaya çalışır. İslamiyet temelinde ortaya koyduğu Osmanlı Türk kimliğine dair yorumların esas referansını ise yine tarih oluşturur. Bunu şöyle açıklar:

"Dünyada vakia İslamiyet kadar mükemmel hikmet olamaz ise de o hikmeti bilmek yani ilm-i mutlak, insanı ıslaha kifayet edemez. Salah-ı hal amel ile tekemmül eder. Kanun-ı İslamiyete tabi olan kavimler onun ahkâmını o kadar hüsn-i kabul etmişlerdir ki ahlak-ı mezkûre adeta ahlak-ı umumiye hükmünü alarak efrad o ahlak ile tahalluk eylemişlerdir. Binaenaleyh İslamiyetin bizim üzerimizdeki tesirat-ı maneviyesi derecesini tetkik için meşahir-i İslamiyenin teracim-i ahvalini ve menakıb-ı vukuatını yani mükemmelen tarih-i İslâmı bilmelidir" (Ahmet Mithat, 2013, s. 659).

Buradan anlaşılana göre İslam tarihi İslam ahlakıyla birleşerek toplumsal düzenin kurulmasına ve sürdürülmesine kaynaklık edeceği için öğrenilmesi milli bir zorunluktur. Türk-İslam sentezini benimseyen bu fikirler okura tarihsel hafıza üzerinden aktarılır ve edebiyata, sanata, siyasete, askeri ve iktisadi yapıya da doğrudan etki eden tarihsel hafızanın esası tarihsel kimliği

koruma kaygısına dayanır. *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta Hüseyin Basri, Ahmet Metin'e "Bir milletin yalnız mazhar olduğu muvaffakiyet-i tarihiye, o milletin terakkiyat-ı ilmiye ve sanaiyesini de muvazeneye medar olur" (Ahmet Mithat, 2013, s. 76) derken tarihsel hafızanın bir milletin bilimsel gelişimini de etkileyeceğinden söz etmiştir. Bu romandaki açıklamalarda da görüleceği şekilde Ahmet Mithat'ın çoğu romanı okuru-halkı bilinçlendirme kaygısıyla tarihsel, kültürel ve ideolojik tezler taşır. "Hakikatte Ahmed Midhat Efendi'nin bütün eseri bir halk okuma odasıdır" (Tanpınar, 2007, s. 457) sözleriyle Tanpınar, Ahmet Mithat'ın halkı eğitme maksadının tüm eserlerinde bulunabileceğini söylemiştir. Öte yandan Tanpınar, eserlerini tahlil ettiği ve kimi zaman övdüğü Ahmet Mithat'ı bazı noktalarda eleştirir. Bu eleştirilerinden biri özellikle tarihi romanlarında kültürel iktidara ve siyasal iktidarın egemen politikalarına uyum sağlamak için estetik kaygıdan, çarpıcılıktan ve sahicilikten uzaklaşması nedeniyledir. Bu eleştirisini şöyle açıklar: "Cemiyetteki muvazene her ne pahasına olursa olsun korumak isteyen ve bunun için hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen muharririmizin kahramanları daima kendilerine ve bilhassa kendisine çizdiği dairenin içinde dolaşacaklardır. Onlar ne Eugenne Sue ve Alexandre Dumas'nın isyanını ne de Jules Verne'in kahramanlarının insan şartlarının üstüne çıkma ihtirasını taşırlardı. Bununla beraber hiç olmazsa o zamanki halkımıza göre geniş coğrafyalarıyla Tanzimat'ı karşılarlar." (Tanpınar, 2007, s. 471) Buradaki eleştirilerine rağmen Tanpınar'ın Tanzimat kültür ve sanatını halka ulaştırma çabası, geniş coğrafyaları tahkiyevi ve samimi bir dille anlatma gücü, yol açıcı kimliği dolayısıyla Ahmet Mithat Efendi'ye özel yer bir ayırdığı görülür.

Ahmet Mithat öğretici, aydınlatıcı, eğitici misyonunu kimi eserlerinde tarih üzerinden kurgular. Bu yolla halkı eğitmek isterken insanların örnek alabileceği ideal bir Osmanlı portresi çizer. Romanlarında tarih öğrenmenin, tarih yazımının önemi, tarihini bilen büyük Türk milletinin kimliğini ve toplumsal değerlerini de kapsayan ideolojik bir çerçeveye oturur. Nitekim Ahmet Mithat'ın romanlarında hikâyeleri, inançları, kolektif bilinci, mazisi mekânlara, coğrafyalara nakşolmuş Osmanlı-Türk toplumunun ve hatta Avrupa toplumlarının kültürel hatıralarına dair yorum ve diyalogların sayısı oldukça fazladır. Bu bağlamda, "Kendisini eserlerinin çoğunda bir 'Osmanlı' olarak tanımlayan ve Osmanlı Devleti'nin bekası için Osmanlılık ideolojisini savunan Ahmet Mithat Efendi'nin zaman zaman Türk dünyasının birliği fikrini de dile getirdiği, hatta - istisnai de olsa- bazı eserlerinde Türkçü bir tavır sergilediği" (Gökçek, 2017, s. 207) söylenebilir. *Ahmet Metin ve Şirzat* bu eserlerden biridir. Gökçek, sadece bu romanda Ahmet Mithat'ın Türkçülük fikrini savunduğunu söylerken metnin dayandığı tarihsel hafızaya da gönderme yapar. *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta tarihsel hafıza, anlatılan hikâyelerin ve geçmiş zaman algısının kendisidir. Buna ek olarak Ahmet Mithat, romanda zaman zaman tarih ve edebiyat ekseninde bir hafıza metni olan roman hakkındaki teorik düşüncelerine de yer vermiştir. Burada görüleceği gibi olay örgüsünden koparak 'tarihi roman' türünü açıklamaya girişir:

"'Roman istorik' yani esası tarihe müstenid hikâyeye diye yüzlerce binlerce âsâr-ı edebiye yazılmıştır ki, mütalaaları, karilerini hem tarihe vakfederler hem de letaif-i edebiyeleriyle şirin-mezak eylerler (...) O vaka hangi zamanda ve nerede gûzar eyliyor ise o mahallin ve zamanın ahval-i tarihiyesi muharririn o kadar malumu olmalıdır ki, yazdığı şey güya yine o zamanda ve mekanda o halkın üdebası kalemiyle yazılıyormuş gibi olmalıdır. Bunun

için de Yunan gibi Roma gibi eski milletlerin âsâr-ı edebiyesi çok tettebbu edilmelidir de onların revîş ve suret-i iş'arları görülmelidir" (Ahmet Mithat, 2013, s. 231).

Burada vurgulandığı üzere Ahmet Mithat 'tarihe dayanan hikâye' dediği tarihi romanlarda yazarın tarih ve coğrafya bilgisini oldukça önemser ve bu tarz eserlerdeki 'sahicilik' duygusunu, üsluba bağlar. Üslup, eserde anlatılan tarihsel dönemin gerçekliğine uygun olmalıdır, bunun için de devrin edebi eserlerini çok okumak gerekir. Bu çerçevede *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta doğrudan tarihi konu etmemesi fakat tarihsel bir figür olarak Şirzat'tan romanının kurmaca atmosferinde söz etmesi, tarihsel gerçekleri aslına uygun şekilde aktaramamak endişesinden kaynaklanmış olabilir. Şirzat kitabının dış çerçeve anlatısı kurmaca olunca, romanda araştırılan ve anlatılan tarih bilgisinin ve ideolojik söylemlerin daha güvenli bir ortamda okurla paylaşılması kolaylaşmıştır.

2.1. Tarih, hafıza ve kimlik

Tarihsel hafıza, kültürel ve coğrafi kodlarla kolektif bir düşünme biçimine dönüşen toplum bilincini millet bütünlüğüyle birleştiren tanımlayıcı ve birleştirici bir fonksiyona sahiptir. Paul Ricoeur'a göre tarihi ve geçmişi araştırma kaygısı, epistemolojik olarak zaman kavramına dayanan bir hatırlama fonksiyonundan kaynaklanır. Öyle ki "Hatırlama çabası büyük ölçüde bir tarih belirleme çabasıdır" ve şu sorularla yönelir, "Ne zaman, ne zamandan beri? Ne kadar sürmüştü?" (Ricoeur, 2012, s. 60). Tarihsel kurmaca türlerde yine bu sorulara yanıt aranır. Ahmet Mithat Efendi de birçok eserinde tarih aracılığıyla Osmanlı-Türk kimliğini idealize etmiştir. Ahmet Metin ile Şirzat karakterleri, ideolojik ve politik bir misyonu temsil etmelerinin yanında idealize edilmiş bir Osmanlı-Türk-Müslüman kimse için örneklerdir. Tarihe, geçmişe, bilgiye saygıları ve ilgileri bakımından aralarında ortaklık vardır. Romanda tarihsel hafızanın toplumsal, dini ve ideolojik kimlikle iç içe yapısı şu pasajda görülebilir: "Bizim Osmanlılığımızda iki şan vardır ki bunların yalnız birisi bile bizim için teşerrüfe kâfi iken Hak Taala Hazretleri bizi onların ikisiyle birden mübeccel eylemiştir. Bunların da birisi Müslümanlık, diğeri Türklük. Bu iki şeyin ikisinin de tarihleri cihanda hiçbir milletin, hiçbir halkın tarihine kıyas kabul edemeyecek derecelerde kahramanane ve şairanedir" (Ahmet Mithat, 2013, s. 46). Burada yapılan Müslümanlık ve Türklük vurgusu romanın devamında tarihsel bir tez olarak da işlenir. Bu teze göre Türk tarihi Selçuklularla başlamış değildir, kökeni daha gerilere gider. Ahmet Metin, bu fikri savunurken tarih kitaplarında, Arap yazarların eserlerinde bulunan, Abbasi halifelerin saraylarında yaşamış Çiçek veya Altun gibi Türk cariyelerinin isimlerini örnek verir. Hatta Abbasi halifelerinden Me'mun'un annesi de bu cariyelerdendir. Romandaki en geniş tarihsel açıklamalardan biri Türklerin tarihsel kimliğine dairdir. Ahmet Metin bu bilgileri *Sahayifü'l-Ahbar* adlı kitapta okuduğunu ve diğer tarih kitaplarında da olduğunu söyler.

"Türk kavmi, pek kadim, pek büyük, pek âli-haslet bir kavimdir. Abbasiyenin daha mebadi-i şöhretinde bunlar askerlik hizmetiyle memalik-i İslamiyeye gelerek İslamın asıl seyf-i satvetini, Türk bazuları sallamış oldukları gibi, İslamdan evvel dahi Türklük, hem terakkisiyle hem de ulüvv-i şanıyla en büyük milletlerden idi. 'Sitya' namıyla coğrafya-yı kadime üzerinde tahdid-i hududuna bile Yunanlıların muktedir olamadıkları memalik, işte şimdiki Türkistan olup, her millet İskender-i kebirine mağlup olmamışlar idi. Bundan üç bin dört bin sene evvel Anadolu'yu da Mısır'a kadar feth ve birçok yıllar idare edenler

bunlardır. Beri taraftan Sedd-i İskender'in inşaasıyla men-i mürurlarına çare aranan kavmi-celil işte bu Türk kavmidir. Bunları masal sanmayınız. Hakayık-ı tarihiyedir. Nihayet ilk Türk unvanını alan zat, Hazret-i Nuh'un hafidi olup Nuh Aleyhisselam doğrudan doğruya bizim ağa babamızdır" (Ahmet Mithat, 2013, s. 72).

Ahmet Mithat Efendi'nin bu pasajda özetlediği gibi Türk kimliği, İslam tarihinde Nuh peygambere kadar dayanmaktadır. Bu ideolojik önerme, Ahmet Mithat'tan önce de çeşitli tarih kitaplarında ortaya konmuştur. Salim Çonoğlu'na göre Namık Kemal'le birlikte Ahmet Mithat Efendi, Türklük ve İslamiyet'i sentezleyen bir Osmanlılık fikrini çoğu eserinde savunan bir tavır takınmıştır. "Osmanlı imparatorluğu etrafında farklı kavim ve milletleri toplamayı amaç edinen Osmanlılık ideolojisinin Namık Kemal'le birlikte asıl kurucularından biri olan Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı'ya gönülden bağlıdır" (Çonoğlu, 2015, s. 132). Orhan Okay söz konusu ideolojik kimliğin gereği olarak yazarın Batı'ya karşı Osmanlı Türkünün faziletini sürekli övdüğünden söz ederken bu durumu romantizmle açıklar. Ahmet Mithat'ı "Genç Osmanlılardan daha da romantik bir milliyetçi" (Okay, 1991, s. 32) olarak görür. Çıktığı Akdeniz seyahatinde Selçuklu şehzadesi üzerinden romantik bir Türk tarihi çizilmiştir. Orhan Okay, Selçuklu ve Türk tarihine dair bazı tezlerinin Ahmet Mithat'ta henüz yeni olgunlaştığını şu sözlerle açıklar:

"(...) tarihimizin menşeinin Osmanlı ve Selçuklulardan çok evveline dayanması düşüncesi, gerekse Osmanlı cemaati fikrinden ziyade Türk ve ırkı esasına dayanan bir milliyetçilik şuuru Ahmed Midhat Efendi için yeni ve oldukça yabancı görünüm düşünceleridir (...) O yıllarda Ahmed Vefik Paşa, Ali Suavi ve Avrupalı türkologların çalışmalarının neticesi olarak başlayan Türkçülük fikri, manevi değerler bahsinde batı medeniyetinin karşısına dikilen Ahmed Midhat Efendi'nin çok işine yaramıştır" (Okay, 1991, s. 35).

Ahmet Metin ve Şirzat romanının ana kahramanına ve gemi mürettebatına bakıldığında Türkçülük ideolojisi gereği hizmetçiler ve misafirler hariç herkes Türk'tür. Hatta Ahmet Metin, "Boşnak kökenli olmasına rağmen kendisini Türk kabul etmektedir. Dolayısıyla Ahmet Mithat, Osmanlıcı bir yaklaşımla ırkı değil kültürel bir milliyetçiliği benimsediğini gösterir" (Yeşilyurt, 2011, s. 368). Osmanlı sözcüğünü ve Osmanlı kimliğiyle birçok karakteri kullanması bu sebebe bağlanabilir. Çünkü romanda Abdülbaki Beyefendi, Hasip Efendi, İsmail Çavuş, Mehmet Usta, Ferruh Efendi, Ünyeli Ömer Kaptan, Nedim Bey gibi Osmanlı kökenli birçok kahraman mevcuttur. Fazıl Gökçek de romandaki tarihsel tezin ideolojik bir tanıma dayandığını söyler. Ona göre bu romanda " 'Türk kavmi'nin tarihinin Osmanlılar veya Selçuklularla başlatılamayacağını, İslamiyetten önce de Türklerin dünya tarihinde çok önemli bir yere sahip bulduklarını ve hatta 'medeniyet-i Çiniyenin Türkler tarafından tesis edilmiş' olduğunu iddia eden Ahmet Metin'i yazar, modern anlamıyla tam bir Türk milliyetçisi olarak kişiselleştirmiştir" (Gökçek, 2017, s. 208). Nitekim romanda verilen Türklük tanımı milliyetçi bir çerçeveye yerleştirilebilirse de metot ve söylem bakımından tarihsellik üzerine kuruludur. Mesela Ahmet Metin, Fazıl Gökçek'in söz ettiği Çin medeniyeti ve Türklük ilişkisini İtalyalı tarihçi Sezar Kanto'ya dayandırdığı bir pasajda, "Her biri altışar yedişer yüz sayfalık on sekiz cilttir" (Ahmet Mithat, 2013, s. 215) dediği Kanto'nun *Tarih-i Umumiye* adlı eserinden hareketle açıklar. Bu kitapta Türklerin Altay Dağlarında ortaya çıkışından, kurttan türeyişlerine kadar genel bir Türk tarihi anlatılmaktadır. Çinlilerin 'Tukiyu' adını verdiği

Türkler, Müslümanlıktan sonra Türkmen adını almışlardır. Türkmen, “Türk iman” sözcüklerinin kaynaşmasından meydana gelmiştir. “Tukiyu” ise Çince de kalkan anlamına gelmektedir.

2.2. Tarih, dil ve edebiyat

Tarih, coğrafyaya nakşedilmiş medeniyetlerin bakiyesi olan sayısız hikâyeyi barındırması ve milletlerin ortak yaşantılarını, hatıralarını gelecek nesillere aktarması dolayısıyla edebiyatla ortak yöntemler ve bakış açılarına sahiptir. Ahmet Mithat Efendi’nin başlıca tezlerinden biri tarihsel metinlerde, tarihi olaylarda, coğrafya ve medeniyetin somut izlerinde romanlar, hikâyeler, şiirler gibi dile gelmemiş pek çok anlatı olduğudur. Sözelimi Avrupa ve Avrupa kültürünün temelini oluşturan Yunan ve Roma mitleri bu anlatılara kaynaklık ederler. Ahmet Mithat da bu bağlamda *Ahmet Metin ve Şirzat*’ta “Avrupa: Bir memleket, bir medeniyet ki her köşesinde bin roman mütecellî!” (Ahmet Mithat, 2013, s. 202) diyerek tarih, coğrafya ve edebiyat arasındaki bağıntıyı işaret etmiş ve pek çok mekâna isim veren Yunan ve Roma mitlerine dair açıklamalar yapmıştır. Bunlar arasında Zühre, Afrodit, Venüs, Merkür, Adonis sayılabilir. Hatta romanda Ahmet Metin’in Venüs’ün hikâyesini özetlediği kısımda yazar araya girer ve mitolojinin değerini anlatır:

“Ahmet Metin’in nakleylediği Venüs hikâyesinin hülâsası şundan ibaret oldu ki ‘mitoloji’ denilen ve Avrupa edebiyatının üssü’l-esası olduğu gibi bir dereceye kadar bizim edebiyat-ı cedidemize dahi taalluk peydası muhakkakat-ı müstakbelden olan bu hikâyat-ı latife kariini Osmaniyemizin aglebi nezdinde hemen meçhulat-ı sırfeden ibaret olduğu için karilerimizin bu hülâsayı lezzetle telakki edecekleri ümit olunur.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 309)

Yenileşme devri Türk edebiyatının da mitolojiden etkilendiğini söyleyen Ahmet Mithat için mitoloji yalnızca hayalden ibaret olmayıp kültür ve edebiyatla iç içe bir hikâyeler toplamıdır. “Efendim, mitoloji ilmîni teşkil eden hurafat yalnız bir adamın mahsul-i fikir ve hayali değildir ve olamaz. Zira onun her fıkrası biraz bast ve temhid edilecek olursa azim ve mükemmel bir roman husule gelir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 323) derken bu gerçeği işaret eder. Nitekim romanda mekânın, coğrafyanın, yapıların tamamının hikâyesi üzerinden bir tarihsel hafıza ortaya konmuş ve bu hafızanın aktarımı için edebiyatın işlevinden söz edilmiştir. Ahmet Metin’e göre tarihin aktarımı için sadece roman ve hikâye yazarları değil filologlar da emek harcamalıdır. Ahmet Metin, “tarihi şimdiki kifayetsizlik hâlinde kurtarıp okuyanları gerçekten vakıf-ı ahval edecek dereceye isal etmiş olurlar” (Ahmet Mithat, 2013, s. 226) dediği filologların dil öğrenmelerini oldukça önemser çünkü Akdeniz, Osmanlı, Avrupa, birçok dilin karışımıdır. Tarihi öğrenmek demek dil öğrenmek demektir. Bu bağlamda Ricoeur, yazı ve tarih arasında fenomenolojik bir koşutluktan bahseder. Ona göre yazı, “tarihsel bilgilenmenin hafızadan uzaklaşıp arşivleme, açıklama ve temsil gibi üç ayrı maceraya atılmak için aştığı eşiği, dil eşiğini oluşturur. Tarih baştan sona yazıdır. Bu bakımdan arşivler tarihin karşılaştığı ilk yazıdır; bundan sonra da tarihin kendisi yazılılık/kitabilik denen edebi tarzla yazıya dönüşür” (Ricoeur, 2012, s. 158). Böylelikle tarih, dil ve yazı ortak bir epistemolojik yapı oluştururlar. Bu tarihsel yapı, medeniyetin, toplumun, kültürün, hafızanın da anahtarıdır. Ahmet Metin bu konuya “Mesela lisanlarda birtakım kelimeler, tabirler, teşbihler misaller var ki kaffesi ya tarih-i kadime ya coğrafya-yı atike veyahut mitolojiye ait olup onlar görülmeyince bilinmeyince tahattur edilmeyince tabirat-ı mezkure hakkında insan adeta ami gibi

bir halde kalıyor” (Ahmet Mithat, 2013, s. 258) sözleriyle değinir. Nitekim romanda anlatılan Türk asilzadesi Şirzat’ın birçok dil bildiği, romanın ilerleyen sayfalarında İtalyancayı da pek çabuk öğrendiği görülür. Cafer El Tercüman’ın gençken ilk mesleği de Akdeniz’de yapılan yolculuklarda çevirmenliktir.

Hafızanın taşıyıcısı konumundaki dil kadar sözel hafızayı koruyan kitaplar da önemlidir. Tarih, coğrafya, seyahatname, sözlük, efsane, masal vb. türlerdeki kitaplar, Ahmet Metin’in nazarında insanın ufkunu açan bir işleve sahiptir. Mesela romanda, Neofari’nin deniz seyahatine heves etmesini sağlayan da bir kitap olmuştur. “İngiliz meşahir-i nisvanından Madam Brasey nam kadının, bir devr-i âlem seyahatini mübeyyin kaleme aldığı kitabı okuyunca ağzının suyu akmış. İşte öyle ciddi bir yolda bir seyahat icrasından maada, bunu kaleme alıp tabettirmeyi de düşünmüş” tür (Ahmet Mithat, 2013, s. 206). Romanın sonlarında Neofari’nin bu tasarısı gerçekleşir. Memleketine döndüğünde başından geçenleri bir gazete köşesinde fıkra olarak yazmaya başlar. Ahmet Mithat, Neofari’yi hem kadının toplumdaki rolü ve amacı hem de eğitimin önemi bağlamında ele alır. Neofari üzerinden ahlaki ve eğitsel dersler verir. Bu kötü kadının olgunlaşmasını, hatalarından dönmesini, iyiliğe ve doğruluğa hizmet etmesini sağlar. Hatta romanın bir yerinde Neofari’ye verdiği dersleri Nasreddin Hoca hikâyesi üzerinden şöyle betimler:

“Bizde bir Hoca Nasreddin vardır. Hikayati pek meşhur olup Fransızcaya dahi tercüme olunmuştur. Bir gün çocuğunu çeşmeye göndermek için eline testiği vermiş. Fakat bir de dayak atmış. Sebebini soranlara ‘Testiği kırdıktan sonra dövmekte ne fayda var? Evvel döveyim ki kırmasın’ demiş. Şimdi bu hikmet doğru mudur? Ben olsa idim testiği idare edemeyecek olan çocuğun eline testiği verdiği için Hocayı döver idim. Bununla beraber testiği kıran çocuk dahi iyi bir şey yapmış olamaz. İşte siz testiği kıran çocuksunuz madam!” (Ahmet Metin, 2013, s. 467).

Ahmet Mithat kıssadan hisse çıkarma metoduyla edebiyatın ahlaki yönünü de vurgulamış olmaktadır.

2.3. Tarih, mekân ve coğrafya

Ahmet Metin ve Şirzat romanının olay örgüsü Meleketül Bahr adlı gemiyle yapılan deniz seyahati rotası üzerinde gelişip değişmektedir. Bu rota tarihsel hafızanın mekân ve toplumla birlikte yaşadığını ispat için yazar-anlatıcının sözcüsü durumundaki Ahmet Metin tarafından oldukça önemsenir ve okura bu doğrultuda sık sık tarihsel bilgiler verilir ve açıklamalar yapılır. “Coğrafyayı, seyahat gibi, dünyayı tanıma aracı olarak gören Ahmet Mithat’ın her bir eseri üzerine edebiyat-coğrafya merkezli (geo-litteraire) bir yaklaşım” yapılacak olursa ortaya “semt veya ülke çerçevesinde geniş bir topos” (Kefeli, 2006, s. 219) ortaya çıkar. Söz konusu romanında yapılan yolculuk da geniş bir güzergâh çizer. Bu romanda Ahmet Mithat’ın çeşitli ideolojik ve tarihsel tezlerine zemin teşkil ettiği için yapacağı büyük seyahatin başında, İslami bir amaç beyan edilir ve İslamiyet’te seyahatin öneminden şöyle söz edilir:

“Bizim kitab-ı semavimiz olan Kuran-ı Azimü’ş-şan’da ‘Yeryüzünde geziniz. Sizden evvel gelenlerin akıbet-i halleri ne olduğunu görünüz’ diye ferman buyrulur ki işte seyahat bu tavsiyenin mucip olduğu suret-i müdekkikane olur ise binlerce seneden beri kırk elli metre toprak altında kalan Niova ve Babil ve Truva harabeleri vesair emakin-i kadime-i

beşeriye ve mütemeddinenin meydana çıkarılması derecesinde menafi-i maddiye ve katiye husule gelir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 337).

Burada vurgulandığı gibi seyahatin insanlar için çeşitli kültürel ve toplumsal faydaları vardır. Macera ve seyahat romanı biçiminde kurgulanmış *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta da tarih, coğrafya, hafıza iç içedir. Zaten deniz seyahatinin büyük bir bölümü Avrupa topraklarına yakın güzergâhlarda geçtiği için de Avrupa mitolojisi, Avrupa dinler tarihi, Avrupa kültür ve geleneğine sık sık atıflar yapılır. Böylece kendi kimliğini öteki bilinciyle kuran Ahmet Metin, bu karşılaştırma ve araştırmalardan yeni tezler çıkarmak için tarihe, mekâna ve coğrafyaya başvurur. Ona göre Türk ve Osmanlı tarihi coğrafya ve mekânın her köşesine sinmiş haldedir. Müslümanlar seyahat ettikleri yeri tarihsel bir bilinçle yorumlamalıdır. Ahmet Metin, Türklerin tarihsel, kültürel ve coğrafi zenginliğini şöyle tarif eder:

“Şu Marmara yok mu? Şu Gelibolu ve İstanbul Boğazları yok mu? Tarih-i Osmani gibi mukadderat-ı memnune-i ilahiyenin kendi kendisine yapıvermiş olduğu acaip ve garaiple memlu dramların, trajedilerin güzergahı olan tabii birer tiyatro saha-yı temasıdır. Bin şair-i Osmani bin seneler buralarda cvelan ederek tasvirata çalışmış olsalar buraların azamet-i tarihiyesini yine bihakkın tasvir edemezler. Halbuki bu mevkieler tarih-i Osmaniden evvel daha birçok milletlerin tarihlerini de böyle şairaneleştirmişlerdir. Argonotlar zamanından beri ki işte Kapı Dağı Şibh-i Ceziresi'nin 'Sizik' nam-ı kadimi bunların bıraktıklarının isminden iktibas olunmuştur. Yunan ve Roma-yı kadim ve Fars ve Arap ve Türk tarihlerinin buralarda o kadar kahramane, şairane ahkamı görülmüştür ki onlara vakıf olan bir adam buralardan geçer iken her tepe, her dere, her burun, her körfez ve koy hasılı suların akıntıları, anaforları, her nevi rüzgarlar lisan-ı hâl ile kendi görmüş oldukları ahval-i acibe-i mezkureyi o adama da yad ve ihtar ederek kalbini ihsas-ı fevkalbeşeriye ile malâmal ederler” (Ahmet Mithat, 2013, s. 129).

Ona göre yalnız Anadolu'nun ve Türk coğrafyasının değil Avrupa'nın her köşesi geçmişten izler ve işaretler taşımaktadır. Sözelimi şövalyeler Avrupa'da bir medeniyetin hikâyelerde ve uygarlık kalıntılarında yaşayan ortak bir kültürel mirasıdır ve kalıntılara hâlâ rastlamak mümkündür. Bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupa ve Osmanlı karşılaştırmalarındaki oksidentalit tavrı, tarihsel hafıza konusunda da savunmacı yorumlar geliştirir. Onun için Avrupa'daki şövalye, bizdeki nice kahramandan aşağı kalır. Romanın anlatıcı-yazarı bu konuya şöyle değinir: “Onları okuyunuz, bakınız da Gazi Osman Hazretleri, Gazi Orhan Hazretleri, Gazi Abdurrahman vesaire hazeratı nasıl şövalye imişler. Hem de şövalye hikayati ekseriya muhayyel oldukları halde zevat-ı müşarü'n-ileyhimin erbab-ı hayali de hayrette bırakacak olan hikayeleri, vukuat-ı sahiha-i tarihiyedendir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 73). Buna göre Osman Gazi, Orhan Gazi vb. kişilerin başından geçen gerçek tarihi olaylar, kurmaca şövalye hikâyelerindeki maceralardan çok daha hayranlık uyandırıcıdır. Bu doğrultuda romanda Melektül Bahr ile seyahat edilen şehirlerin, adaların, kilise ve heykellerin tarihleri gerek Ahmet Metin'in deneyim ve bilgisinden hareketle gerekse tarih, seyahatname, coğrafya kitaplarına göndermeler yapılarak, özellikle okuru etkileme ve bilgilendirme kaygısıyla anlatılır. Şehir tarihlerine örnek olarak Messina, Palermo gibi şehirlere dair açıklamalar verilebilir. Mesela Ahmet Metin'in 1854 senesinde yaşanan bir kolera salgınında on sekiz yirmi bin insanın öldüğünü söylediği Messina şehri hakkında şöyle tarihsel bilgiler aktarılır:

“Şehir yeniden yapılmış gibi bir şeydir. Asar-ı kadime yoktur. Bundan iki asır kadar mukaddem yüz yirmi binden müteceviz nüfusu var imiş. Ondan sonra birçok felaketlere uğrayarak sarsalanmıştır. İlk felaketi 1740 sene-i miladiyesindeki taun olmuştu. Zira kırk binden ziyade insanı helak eylemiştir. 1783 senesinde müthiş bir hareket-i arz vukua gelerek şehri hemen kamilen tahrip eylemiştir. Ondan sonra yüz sene zarfında hasıl olan umranı da 1848 senesinde eylülün üçünden yedisine kadar devam eyleyen bombardıman tahrip eylemiştir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 439).

Burada çeşitli zamanlarda geçirdiği askeri ve toplumsal felaketlerden ötürü birçok kere yıkılıp tekrar inşa edilen Messina şehrinin tarihinden söz edilmektedir. Romanda Ahmet Metin’in kıyısına çıktığı, yaklaştığı, gördüğü her şehir hakkında böyle tarihsel bilgi verilmez ama yazar bazı şehirler hakkında Messina şehrinde olduğu gibi uzun açıklamalara girişir. Bazı şehirlerinse fiziki detaylarını ön planda tutar. Mesela Palermo şehri bunlardan biridir. Romanda bu şehir şöyle tarif edilir:

“Palermo şehrini şarktan garba ve şimalden cenuba doğru gayet uzun ve geniş iki cadde zevaya-yı kaime ile katederek dört büyük mahalleye taksim eder. Bu yollardan birisi elyevm Kral Viktor Emmanuel namına nisbeten tesmiye olunur ise de ahali-i memleket lisanlarını bu yeni isme alıştıramadıklarından hala mezkur sokağın nam-ı kadimini bi’l-muhafaza ‘Kasaro’ derler ki bu nam mezkur caddenin Araplar zamanına kadar varan ismi kadimidir. An-asıl ‘Elkasr’ kelimesinden muharref olup cüzi tahrif ile Kasaro’ya tahavvül eylemiştir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 487).

Bu tasvirde şehrin mimari hafızasını oluşturan tarihin kültürel ve mekânsal işlevi vurgulanır. Tarih ve hafıza toplumsal bilinci inşa eden temel kaynaktır. Ahmet Mithat, mekân ve coğrafya hakkındaki tarihsel açıklamalarında bu kaynağın izini sürmüş, tarih kitaplarına, seyahatnamelere, sözlüklere atıflar da yapmıştır. Mesela yine Palermo şehrindeki Elkasr’ın içindeki bir mabedin tarihçesini bir seyahatnameden yola çıkarak şöyle anlatır: “Seyahatnamelerde haber verildiğine göre 1132 sene-i miladiyesinde burası Kral İkinci Roje tarafından yapılmıştır. Ol Roje ki İdrisi’nin ‘Hayretü’l-Müluk el-Efrençin’ diye metheylediği Birinci Roje’nin oğlu olup onu babasından daha ziyade terakkiperverlikle meth ü sena eyler” (Ahmet Mithat, 2013, s. 489). Bunun gibi romanda çeşitli heykeller, müzeler, eşyalar hakkında bilgiler verilmekte, bu açıklamalarla entelektüel bir Osmanlı Türk okuru yaratmaya çalışılmaktadır. Böyle bir okur seyahatnamelere, tarih kitaplarına, sözlüklere, romanlara, mitolojiye aşina olmalı, seyahat etmeli, görgülü ve tecrübeli, ahlaklı ve inançlı yaşmalıdır. Ahmet Metin’in Meleketül Bahr adlı gemisinde zengin bir kütüphanesi vardır ve zaman zaman ihtiyaç duyduğunda buradaki kitaplara başvurur. Mesela romanın bir yerinde Arap tarihçi Ebu’l-Feda’dan söz eder: “Ebu’l-Feda gibi Arap müverrihleri Suriye fütuhâtı esnasında gerek erkek gerek kadın Müslüman kahramanlarının o kadar dakik ve latif hiyel ve huda’-i harbiyesini hikaye ederler ki hakikaten insanın inanamayacağı gelir ise de bunların kaffesi vukuat-ı sahiha-i tarihiyeden olduklarına asla şüphe etmemelidir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 527). Burada yine Osmanlı-Türk-Müslüman kimliğini olumlayan bir yorumlama biçimi vardır.

Romanda Ahmet Metin’in deniz yolculuğunda karşılaştığı şehirler, saraylar, anıtlar hakkında bilgi vermesi onun entelektüel misyonunu ortaya koyar. Bu yolculukta çeşitli kültürler ve mitolojik yaşantılara ev sahipliği yapmış adalar da ön plandadır. Adalar, toplum, tarih ve coğrafyanın iç içe geçtiği hafıza mekânlarıdır. Romanda geçen adalardan Vantutena bunlardan biridir. Vantutena

adasının tarihi anlatılırken mitolojiden de söz edilir ve tarihi kişilerle bir geçmiş zaman algısı oluşturulur:

“Hele Romalılar zamanında bu adalar ve onlar meyanında bilhassa önümüzdeki Vantutena Adası menfa olmak suretiyle pek ziyade ehemmiyet ve tarih sayfalarında büyük bir şöhret kazanmışlardır. Düşünmelisiniz ki bu Vantutena Adası’nda Culya ve Agripya ve Oktavya gibi üç meşhur prenses en güzel trajedyalara zemin olacak bir surette ıstrabat çekmişlerdir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 628).

Ahmet Metin daha sonra bu üç prensesin yaşamlarından kesitler verir. Onu dinleyen Neofari bu hayat hikâyelerini romana benzetince roman ve tarih arasındaki tahkiyevi benzerlik ortaya çıkar. Tarih de roman da küçük hikâyeler toplamıdır. Ahmet Metin’in “Romanı benim çıkarmaklığıma ne hacet? Tarih o romanları pek güzel çıkarmıştır. Fikir ve hayal-i şairane katmaya hiç lüzum bırakmamıştır” (Ahmet Mithat, 2013, s. 628) ifadesinde tarihin hikâye anlatmak üzerine kurulu muhayyel yönü vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Çeşitli kaynaklarda macera, seyahat veya bir tarih romanı kabul edilen *Ahmet Metin ve Şirzat*, Ahmet Mithat Efendi’nin tarihsel hafıza üzerinden kurguladığı geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. İstanbul, Ayvansaray’dan Ege ve Akdeniz adaları üzerinden Sicilya’ya kadar ulaşan bu coğrafyada, romanın başkahramanı Ahmet Metin ve kitabın tarihsel alt metnini oluşturan Selçuklu asilzadesi, şövalye ruhlu *Şirzat*’ın gezileri etrafında mekânların, anıtların, eşyaların, insanların, tabiatın hikâyesinden söz edilir. Romanda geçen her bir mekân, isim ve nesne bir hatırlama aracıdır. Bu hatırlamalarda Ahmet Mithat Efendi’nin ideolojik tezleri, toplumsal mesajları, tarih öğretme kaygısı, toplumu eğitime endişesi ortaya çıkar. Ahmet Mithat, bu romanda tarihsel hafızayı temel olarak ideal bir Osmanlı-Müslüman-Türk portresi çizmektedir. Bu portre entelektüel, kültürel, sanatsal, ekonomik yetkinliklerle donatılmıştır. Böylece *Ahmet Metin ve Şirzat*, ‘roman içinde roman’ anlatan deneysel yapısına rağmen kurmaca ya da estetik sınırlarını aşar veya aşındırır, yoğun ideolojik ve politik işlevler yüklenir. Romanın bu işlevlerini destekleyen en büyük kaynak ise Osmanlı-Türk tarihinin yazılı, sözlü ve görsel malzemesidir. Ahmet Mithat bu malzemeyi didaktik bir kaygıyla ya Melektül Bahr adlı gemisindeki kütüphanesine başvurarak işler ya da Ahmet Metin’in tarihsel literatüre dayanan kültürel hafızasından yararlanarak anlatır. Okurun Osmanlı-Türk tarihinin zengin ve geniş birikimiyle özdeşleşebilmesi için Neofari ve Ahmet Metin, Süreyya ve Vasiliki arasında ‘duygusal hafıza’dan beslenen aşk gerilimleri de yaratmıştır. Ancak romanın birincil amacının tarihsel hafıza ve tarih aracılığıyla modern bir Osmanlı-Türk kimliği yaratmak olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi (2000). *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2013). *Ahmet Metin ve Şirzat*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2006). “Ahmet Mithat Efendi’nin Tarihi Romancılığı”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Mithat Efendi Üzerine Eleştirel Yazılar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Carr, Edward Hallett (2011). *Tarih Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Cevdet Kudret (2016). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Collingwood, R.G. (2015). *Tarih Tasarımı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çonoğlu, Salim (2015). *Hikâye ve Romanlarında Ahmet Mithat Efendi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, Bilge (2013). *Edebiyat Tarihi ve Tenkit*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökçek, Fazıl (2017). *Küllerinden Doğan Anka: Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kefeli, Emel (2006). "Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Edebiyat Coğrafyası: Acaib-i Alem", *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Mithat Efendi Üzerine Eleştirel Yazılar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Okay, Orhan (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ricoeur, Paul (2009). *Zaman ve Anlatı 2: Tarih ve Anlatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ricoeur, Paul (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2007). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: YKY.
- Tekeli, İlhan (1998). *Tarihyazını Üzerine Düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Yeşilyurt, Şamil (2011). *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yapı ve Tema*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

**TÜRK EDEBİYATINDA
ÜKRONYA**

MURAT GÜR

Günce Yayınları